

841240/1
F 20

Сабир Таяев

ХАЗАХЕТАР

САБИД ГАЦАЕВ

ХАЗАХЕТАР

СТИХАШ

ЧИТАЛЬНЫЙ ЗАЛ
ЦЕНТРАЛЬНОЙ ГОРОДСКОЙ
БИБЛИОТЕКИ г. ГРОЗНОГО

НОХЧ-ГІАЛГІАЙН
КНИЖНИ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ГРОЗНЫЙ — 1981

Отдел центрального книгохранения ЦГБ
364051 Проспект Победы 22

Гацаев С. А.

- Г24 Радость: Стихи. — Грозный: Чечено-Ингушское книжное издательство, 1981. — 83 с. — 35 к.

Гацаев Саид 60-чу шерашкахь вайн литературе баьхкинчу поэтийн тобанах ву. 1961 шарахь евлира зорбанехь арайийла цуьнан чулацаме, васте стихтворенеш. 1969 шарахь Нохч-Галгалайн книжин издательствос арайийцира поэтан дуьххьарлера сборник — «Луьйре». Цул тIаьхьа дмъ шо даьлча, «Баьстенан гIар» цIе а йолуш, кхин цхьа книжка а елира цуьнан ара.

С. Гацаев дуккха а жанрашкахь яз деш ву, лирикин стихашна тIера баснийн, пьесийн биста кхаччалц.

Тхо теша цуьнан хIара кхоалгIа книжка дешархоша езаш тIеобцург хиларх.

Г $\frac{70403 - 023}{M135(03)-81}$ 30—81

С(Чеч)2

ЮККЪЕРА АЗИ

(Цикла юккъера)

ЛЕНИНАН КУЪГ

*Мубарекехъ Ленинан
памятникана хьалха.*

Лаккха хьалаайина,
Генна дIа а хьажийна,
ГIамарш дIа а товжийна,
ГIамарш дIа а йийшийна,
Аре сийна сенйина,
Куъг ду сийлахъ Ленинан.
Маълхан зIаьнарш цуьнца ю,
Хаза эшарш цуьнца ю.
Хьаннийн, кхузахъ гIевттинчу,
Малха дуьхьал хIиттинчу,
ХIей, хьо йовхо, яста юкъ!
Хьажа, муха леста мукх,
Муха леста дуькъа кIа! —
Хьегна махко дукха къа,
ХIара аре, хийцина,
Хилла гIело йицйина,
Иштта хаза дIахIотто,
Кхузахъ ирсан зовкх гIатто.
Хьалха гIамарш леллачохъ,
Дахар доцуш шайна чохъ,
ГIитто сирла гIаланаш,
ГIитто ярташ керланаш,
Ирсан денна нахана,
Хьанал бечу балхана.
Цунна ду и, цунна ду, —
Цуьнан беркат суна ду, —
Лаккха хьалаайина,

Генна дІа а хъажийна
 ГІамарш дІа а йийшийна,
 Вай бакъдолчух тешийна,
 Зовкх а хилла аренан,
 И куьг сийлахь Ленинан.
 Хиш ду цо схъадалийна,
 Кху йовхонан балина.
 Хи чу керчаш лаьтта малх:
 «Бан а бац каналан мах!» —
 Цо, ницкъ эшна, хІинца бах,
 Ирсе кхаьчна, лаьтта нах.

БАКУН 26 КОМИССАР

Іаьржа буьйса. Іаьржа дохк,
 Ахч-Куймера гена мохк,
 Велларг вуьсуш гІамаршкахь,
 ЦІий гІорийна пхенашкахь.
 Баку хІордал дехъа а,
 Іожал лерга тІехъа ю.
 Революцин дера це
 Летта, йогу дІо Россехь.
 ПаргІато ю кьевсинарг,
 Массо тІера воссийна.
 И хІорд санна, керчина,
 Иза кхуза схъакхаьчна.
 Хъал, къеллий а юьхь-юьхъе
 ДІахІоьттина. Кхин тІаьхъе
 Яц: я толам, я валар —
 И ю хъуна йита лар!
 ХІинца хІокху буьйсанна
 Ойла е ахь хъайн синан,
 Иза дегІах къастадахь,
 Тур хъайн лог тІе хІоттадахь,
 ХІоттаяхь хъайн даг тІе топ
 МостагІаша шайн ма-тов.

Гийлла кьеда беттаса.
 Лавтта 26 комиссар
 Англичанийн тоьпаш кел,
 Муссатавистийн тарраш кел,
 Амма мичахь ийзалуш,
 Амма мичахь яхь д'алуш,
 Шайниг кхачош чаккхене,
 Ленинера нийса некъ
 Белхан халкъе кхачийна,
 Къийса гварди кечийна.
 Мостагий, уьш дера бу.
 Кхоьрург кхеро т'ера бу:
 «Аш х'ун лоху?!» —
 «Халкъан ирс!» —
 «Це юй цуьнан?!» —
 «Коммунизм!» —
 «Х'ан-х'а! — бах ткъа вукхара, —
 Тхан ю, тхан ю Бухара!
 Баку, Ташкент — уьш тхан ю!» —
 «Нийсо йийриг — и хан ю,
 Тхо лецарах южало», —
 И ду дуьхьал хеза жоп.
 «Лайш, и даккъаш кочара
 Дохур ду аш мичара!» —
 «Дохур дац шун коьртасар!..
 Вужу 26 комиссар
 Англичанийн тоьпаш кел,
 Муссатавистийн тарраш кел.
 «Дехаш латта, халкъан ирс, —
 Ленинера коммунизм!..
 Х'юккхул бодe х'ара мохк,
 Едда ерриг лаьржа дохк,
 Серлабаьлла, г'оттур бу,
 Шун барт кестта
 Хоттур бу».

Лаьржа буйса. Лаьржа дохк.
 Ахч-Куймера гена мохк,

Велларг вуьсуш гламаршкахъ,
Ций глорийна пхенашкахъ.
Баку хлордал дехъа ю,
Южал лерга тлехъа ю.
Гийла къеда беттаса.
Вуйжи 26 комиссар
Англичанийн тоьпаш клел,
Муссатавистийн тарраш клел:
«Дехаш латта, халкъан ирс, —
Ленинера коммунизм!»
Серлабаьлла хинца мохк,
Бац я бода, яц я дохк.
Стиглахъ сийна беттаса.
Дагахъ — 26 комиссар...

РОССИ

Росси — ала хаза дош!
Росси — маттехъ оьзда дош!
Сайн дахарехъ, леларехъ
Ву со цунна декхарехъ.
Хлокху сенчу малхана,
Хлокху хазчу балхана,
Вайн йист йоцчу махкана
Цо хазаллаш яхкарна:
Ша мел бечохъ шовкъаца
Ирс хиларна балхаца,
Ирс хиларна тидаме,
Массо халкъехъ, адамехъ,
Хинца, кхана, туьйранна
Хийцам барна туьйранан,
Цо лаьмнашна — къагийна,
Цо арешна — хьекъийна, —
Ву со цунна декхарехъ
Сайн дахарехъ, леларехъ:
Сайца волла яцарна,

Нийса некъ ас лауарна,
ХЮккхул хазчу малха кIел,
Ваьхна хиларх, вахарх мел,
Сайна марзо езарна,
Сайн аз паргIат ловзарна...
Ву со цунна декхарехъ,
ХЮкху хазчу дахарехъ —
Цо вайн Ленин дуьненна
Ирсан денна валарна...
Росси, Росси, яха хьо!
Декъалйо вайнаха хьо!

— * * *

ХЮрда йисте хиъна,
Хица гIум а йиъна,
Iа со шок а локкхуш,
Мела мох бу хьоккхуш.

ХЮрдал дехьахъ — Ази,
ХЮрдал сехьахъ — Разет,
И шиъ муьлха тоьлу? —
И ю ас ен ойла.

И ас ехха йийр ю,
ТулгIеш ловзайийр ю,
Дехьа Красноводскехъ
Совцур яц уьш кестехъ.

Совцур яц уьш тIаккха,
Сан са паргIатдаккха,
ХIара ойла теян,
Мохо, малхо хьеярх.

Со дIагIур ву гена,
Дог Iийжар ду хьенан,

Вуха со ца варах,
Цигахь доьза варах?

Малх бу, малх бу боккха
Хи тлехь шен бал боккхуш,
Охьа кюрге боьдуш,
Кегош лаьржа бодаш.

Ази, гена Ази,
Разет, мерза Разет, —
Шуьшинь муьлха тоьлу? —
Кхачае и ойла.

* * *

Длаели коьрте хьийза ойла,
Длаели коьрте хьийза дохк, —
Зовкх ду хьо нштта блаьрга гойла,
Юккьера Ази — сийна мохк!

А ареш, токхе кхиьна ялташ,
И хьаьвдда доьлху зевне хиш,
И оццул ирсе кхаьчна ярташ,
И церан массо озе йиш —

И дац ткъа лозчу дагна дарба,
И бац ткъа синтем боккхачех?!
Цхьанна а бала сайх ца тарбан,
Ас воккхур вара суо-сайн чекх.

И ду вайн хенан оьзда гиллакх,
И ду вайн хенан оьзда сурт —
Мел халчу бодехь, балехь хилла
И хиница зазахь ека юрт.

Хилла, хилла хьан сийлахь клентий.
Мел доккха хилла церан дош!

Шавш лахь а хӀинца эццахь кхетий,
Дуьненан Ӏилма хьалха хьош!

Хьекъална аьрта и ца хилла,
ДӀатуьйсус стигла ойла-берг, —
ВорхӀе а Ӏаьршийн буьххье вийлла
Дуьненан меха Улугбек.

Лазарна дарба массо сина!
Лазамна даим тоха са! —
И ву, и ву хьан Ибн-Сина —
Ӏожалле баьхнарг «коьртасар!»

ХӀуманан чот ю кху дуьненахь,
Чот ю суьйренийн, Ӏуьйренийн —
Массо а хӀума гена дийнахь
Шен хьаьрке дилли Бирунис.

Ткъа вуьш — и сийлахь хьан поэташ, —
Поэзин сирла седарчий —
Лаьттар ду дуьне мел ду депаш,
Бакъ тешаш мацах хиллачийн.

Уьш санна, хаза дош а аьлла,
Валар а тӀаккха хӀун дара? —
Сан даг чохь мел дерг, зевне даьлла,
Вайн хазчу денна гур дара!

Юккъера Ази церан сийнна,
Сайн цаьрга болчу безамна,
Вала а кийча, хӀинца сайнна
Со хала лаьтта тахана.

Кхин ю сан коьрте хьийза ойла,
Кхин ю, — яц иза бода-дохк! —

Зовкх ду хьо иштта бӀаьрга гойла,
Юккьера Ази — сийна мохк.

* * *

Буйнна-буйннал седарчий,
Хилла нуьре полларчий,
Сенчу стигла хевшина,
Мерза наб еш, дийшина.
ХӀинца царна бухара
Шира, къена Бухара, —
Кийрахь дог сан деттало, —
ЧӀогӀа къона хетало.

* * *

Саца, малх, хьо стиглахь,
Саца, беттаса:
ХӀара латта хьаглахь,
Хи далор ду схьа.

Мархаш тӀе а йохуш,
ДогӀа Ӏанор ду.
ТӀаккха, дӀа а охуш,
ХӀу ден долор ду.

ХӀара даккхий куьйгаш
Ду тхан балхана,
Ӏан, ирсах а хьогьгуш,
Лаац тахана.

Ловзар хаздеш бериг
Бу хелхаран бал —
Мохк бу кхузахь берриг
Дуьллуш хин канал.

Кхуьур ду и ялташ,
Бошмаш — стоьмашкахь,
Хир ю керла ярташ
Токх шайн стоьлашкахь.

Саца, малх, хьо стиглахь,
Саца, беттаса:
ХIара латта хьаглахь,
Хи далор ду схьа.

* * *

Аре техка бацалахь.
Шена мала хи ахь лахь,
Едда йовш и мокха гIум,
Кум ю хIара, Кызыл-Кум.

Кум ю, кум ю йийцаре!
Шех марзо а эцале
Стаг дIахьыцуш мича ю! —
Ойла хаза — йича ю.

ХIей, чувогIург, сихое.
ТIера чан дIаеге!
Хазчу суьрто лево и:
Туьйра ду-кх хьо, Навои.

Махко шена кхьеллина,
Ирсан цIарца кхелина!
ГIамарш дIа а теттина,
Хьо ма шена хIоьттина!

Ас дуй боу меллашехь,
Со хьаьжна а ца ваьллашехь:

Вайга бен и эццера
Гала ялур яцара!

И ду, и ду белхан куьг
Кхузахь махко тоьхна гург, —
Вайн Советан ледало
Клезиг таро мича ло!

Техкар ю и бацалахь,
Ган а хир яц можа глум, —
Шена мала хи ахь лахь,
Кум ю хлара, Кызыл-Кум.

* * *

Хенан хьесап — кхечу суьртехь,
Кхечу суртехь — мехкан де.
Массо некъаш — Кьилбаседе,
Массо некъаш — Москва те.

Иолу-йоцу чот а тухий,
Вонах дог а даьстина,
И шайн беркъа духарш духий,
Хьажой Макка листина.

И цле хилла глмарш хедош,
Да а кхаьчна, доьхуриг —
Хилла цара ирсан денош,
Дуьне хилла хьехориг.

Амма, зама кьиза керчаш,
И ган шайна ца хилла,
Ялсаманих ойла хьерчаш,
«Эхарт!» — бохуш, длабийлла.

Пекьарш-я! уьш! Хьекьал кхочуш,
Ца хилла-те тлаккха уьш,

Уллохъ яа хIума йоцуш
Ца хилла-те бо-бер гуш?

Миска рицкъа пайде дилла,
Бакъхъа ерзо таронаш,
Ца хилла-те некъ тIай тилла,
Я хиш дахка аренаш?

Ца хилла-те и дан дезарш,
Макка, Медна йитина,
Ца дан шайна эрна зенаш,
Оцу новкъа хIиттина?

Хилла!.. Амма шира зама
Боде, Iаържа, кхин хилла,
Стаг бакъдолчух кхета, Iама!
Хилла стагехъ кхин гIиллакх!..

Хено хIинца кхин чот елла.
Башломера Тянь-Шане,
Зама хаза елаелла,
Белхаш кхехка эшаре.

Гуьйре, сенчу зевне йоьдий.
Йоьлу, ека паргIатехъ...
ХIинца некъаш — Къилбаседе,
ХIинца некъаш — Москва тIе.

* * *

ХIун ца до вай безамна.
Оцу хазчу хьовзамна,
ЙоI хъан дагна езаеллехъ,
И цIе даг чохъ айаеллехъ?
Гаур, гаур, Темирлан!
И цхъаъ хилла хьо къарван,

Къизчу даг чохъ кхиъна безам.
И цхъаъ хилла хъуна хъовзам.
Хъан дог эшош, хъол а тоьлуш.
Езар мерза дуьхъал йоьлуш.
Хъоьгахъ къиза экха дожош,
Адам дина, хъо д!ахъежош,
«Биби-Ханым — мерза ц!е!» —
Хъежна хъо а беттасиэ,
Кийрахъ нуьре йовхо кхехкаш.
Шех и массо вон а къехкаш.
Теш ю цунна Самарканд:
Делча санна жимма к!ад.
Ахъ безамна доьг!на маьждиг,
Дидеш хъан тур, урс, и ц!ен диг,
Лаятта, массо цец а вохуш,
«Биби-Ханым», — ц!е ю йохуш.

* * *

Со цецвуьйлу кху говзаллех:
Иштта куьйгаш, иштта сурт! —
Дина хилла уьш, хазаллех
Вай !або, са мел тосу.

Самарканд, хъо мерза туьйра,
Хенан илли, хенан теш,
Зама хъоьга къиза луьйра,
Ощул къемат х!иттадеш!

Ц!арца !аьрбий кхуза кхочу,
Дажал санна, Темирлан
Дуьненна а хуу коча:
Ша бен, цхъа а лан ма ла!

Амма, — гаур! — дийца, ала
Шена, бохуш, яйтина,

Хіара хіоккхул хаза гіала
Халкьо шена хіоттийна.

И діаваьлла, халкь дисина,
Хіинца, геннахь, тахана
Лаьтта гіала, бос кьевссина.
Хьала стигла яхана.

Хіинца мел ахь куьйгаш лецарх,
Хьуна цхьа а ял ца хир.
Тіера стигал ахь длаэцарх,
Цуьнан метта — Гур-Эмир.

Кхиерш йийца а стенна юьйцу,
Шах-Зане, Биби-Ханым, —
Цара блаьрг а дла ца хоьцу:
Куьйгийн говза шовкь яй и-м.

Со цецвуьйлу кху говзаллехь:
Иштта куьйгаш, иштта сурт!
Дина хилла уьш, хазаллех
Вай лабо, са мел тосу.

* * *

Хавий хьуна, Фирдоуси
Муха хьежна туьре, уьрсе?
Биэрах наггахь сту я етт,
И ма хилла бакь поэт,
Лаза а, делха а дог а долуш,
Стаг шех тешипол дош а долуш.
Хавий хьуна, Фирдоуси
Муха хьежна туьре, уьрсе?
Хавий хьуна, муха хьежна?
Хьежна иза дог а доьжна,
Цаьрца Іожал йолу дела,

15989
15989

Оццул кызга юкяхь лела,
Уьш дIадахар лууш шена.
Дуьне дита там-машарна,
Эшаршний а, иллешний, —
Иза-х ахь а ма дешний? —
Темаш буьйцуш, уьш харц барца,
Халкъаш юккъехь барт бакъбарца.
Бакъ поэтан дог ца Iело,
Делахь вон, я елахь гIело,
Делхаза а, лазаза а,
Синтем боцуш, Iийжаза а.
Хавий хьуна, Фирдоуси
Муха хьежна туьре, уьрсе?

* * *

Малх бу хIара гIамарш, можа
Балоз санна, лалийна.
Минот яц хьо охъавожа,
Кху йовхонан балина!

Амма массо, массо дийнахь, —
И ю денойн билгало. —
Кучан пхьуьйшаш хьаладина
Бу массо а белхало.

Мехаш ссцо, гIамарш йийшо.
Хьун ю гIаттош гонаха,
Воккхавевеш, балха хьежош.
Каде, маса ю вайн хан.

Вулу гIаккха кIайчу малхах.
Вулу кIайчу стигланах.
Со цецвуйлу хIокху нахах:
Цу малхал а чога нах!

Хета тлаккха: жовжахатех
Цу шайн дезчу куйгашца
Ялсамане ян ма-хетта —
Бу уьш цленчу дегнашца.

Цунна ю цу гламарш тлера
Гуьттуш хлинца кестера,
Суьрташ санна, вовших тера
Галанаш вайн бляьстенан.

* * *

Хатта хьайна Саадига,
Хатта хьайна хьаьнгга а:
Хара дуьне цлерга дигахь,
Даккхалур дац цхьаьнгга а.

Изда аьлла Саадис а
Шен «Зезагийн махка» тлехь,
Цхьаь ду дуьне тлаьхьа диса,
Ирс а лавтташ парглатехь.

Ирчу уьрсал йиш ца тоьлу?
Я боданал — нуьре малх?
Дог а доьлхуш, стаг ца воьлу, —
Хаа тлаккха ирсан мах.

Схьаялохьа, куьг схьалохьа,
Безам боцург, дош ма дац.
Вайн кху дийно вон ма охьа,
Ма де иза цхьаний дас.

Хара зама туьре, тоьпе
Иохалур яц цкьеллиг-цкьа,
Халкъаш хилахь цунна жовпе,
Дуьхьал — вочу ницкъана.

СИНТЕМЗА ИРС

* * *

Глор со хъаннийн аьрцнашка,
Хъежа церан духаре,
Цигахь пепнийн генашка
Тесна долчу жовхIаре.

Гаьнан тийна эсалла
Ека тийна паргIатехь,
ХенакIуьран секхалла
Йолу наггахь хена тIе.

Малх дашочу шайнашха
Богу берриг гонаха.
Ло, самдаьлла, дуьтуш га,
Дужу лаьтта бамбанах.

Цена хIаваь шелонца
Самукъне а, атта а
Хьоьжу махке безамца
Кийча, кийчча хIуьа дан!

* * *

Вайна арахь маллуш лаьтта,
Ло дешар ду, буц ер ю,
Маьлхан цIергахь заза летта,
Хир ю екхна йоллу юрт.

СхъадогIур ду даккхийдерца
Тема хъеший — олхазарш,
Декъал хилла хазчу денца
Аьзнаш хир ду — мел хезарш.

Хъала хъуьнца, охъа хишца
Сарахъ, кхана Iуьйранна
Iаь гIуьттур ю нуьре тхишца.
Сурт хIуьттур ду туьйранан.

Хир ду дуьне-Iалам доьлуш,
Хир ду зевне ийалуш,
Нуьре-хаза малхадолуш,
Иштта бен кхин Iе ца луш.

* * *

Иилхира цIен бIаьсте, малх лечкъа баьлла.
Тоха са ца хилла, ша юьхъца кхулуш,
ЦIинлучу Iаламо марха тIекхулуш, —
Иилхира цIен бIаьсте, малх лечкъа баьлла.

Дохк хьийза делира аьрцнашца дийнахъ,
Мох цIийзаш лаьттара Iаннашкахъ хецна,
Сийначу стиглано Iаьржа бос эцна,—
Самукъане дацара цхъана а дийнахъ.

Ткъа кхано, цкъа сарахъ, малх белакъежна
Чухъаьжча, хадийна и мархийн бода,
Иьлура цIен бIаьсте, сингаттам бедда,
Стиглара, ша хьовстуш, малх белакъежна.

* * *

ДIахъажий, ладогIа, ладогIа хIинца —
БIаьстенан кIур гIуьтту ламанан Iинца,

И нуьре шовданах шаьш дуьйладелла,
Бос хаза зезагаш шаьш деладелла.

Сан ойла хьаннашка йирзина хинца,
Сан ойла хьаннашкахь йисина хинца, —
Сийна гла тледолуш мел хаза хилла,
И аьзнаш самдуьйлуш мел таме хилла!

Ца тешаш лаьтта со, ган дуй-те бохуш,
Вистхила ца хлутту, дладевр-те, бохуш,
Дуьненан и суьрташ исбаьхьа хилла,
Стаг велла длаваллалц ца клордош хилла.

Длахьажий, блаьрг тоха блаьстене тлаккха,
Гуттар дац вай иштта мерза хан яккха, —
И хаза суьйренаш лаьттар яц вайна,
И хаза луьйренаш йоглур яц вайна.

* * *

Малх сирла боьлуш бу
 блаьстенан хьаннашкахь,
Сийна гла лестах ду
 блаьстенан хьаннашкахь,
Кьоркхокхий деках ду
 блаьстенан хьаннашкахь,
Эшараш кхехкаш ю
 блаьстенан хьаннашкахь.
Шу хаза луьйренаш
 блаьстенан хьаннашкахь,
Шу зевне суьйренаш
 блаьстенан хьаннашкахь!
Шу бецан ловзараш
 блаьстенан хьаннашкахь,
Шу мерза ойланаш
 блаьстенан хьаннашкахь!..

Со, сецна, д!ахьобжу
 б!аьстенан хьаннашка,
Со дагца воккхаве
 б!аьстенан хьаннашкахь,
Со, вог!ий, д!авовду
 б!аьстенан хьаннашка,
Сайн ойла юьту ас
 б!аьстенан хьаннашкахь.
Малх сирла боьлур бу
 б!аьстенан хьаннашкахь.
Сийна г!а лестар ду
 б!аьстенан хьаннашкахь,
Къоркхокхий декар ду
 б!аьстенан хьаннашкахь,
Эшараш кхехкар ю
 б!аьстенан хьаннашкахь.
!уьйренаш хазлур ю
 б!аьстенан хьаннашкахь,
Суьйренаш толур ю
 б!аьстенан хьаннашкахь,
Сийна буц ловзур ю
 б!аьстенан хьаннашкахь —
Со хилла, со хир вац
 б!аьстенан хьаннашкахь.

СО ТАХАНА ХЬАЛХЕ Г!АЬТТИ...

Со тахана хьалхе г!аьтти,
Ас !уьйрене хьал-де хьатти,
Велавелла малхана,
Х!окху хазчу махкана.

Хьаннаш лаьтта, хьаннаш лаьтта, —
Царна иза вон ца хетта, —
Куйнаш хьалатиттина,
Серлаевлла х!иттина.

Ас уьш хийла тергалйна,
Ас уьш хийла декъалйна.
Данм санна, тахана
Уьш техкаш ю мохана.

Цаьргахь кхиъна хІара йиш...
Хьаьвдда догу бецап тхиш... —
ДІора, гена йистера,
Хаза, хаза кестера.

Ас ца лобху кхин ирс сайна,
Кийча ву со маьлхан цІарна.
Со велхарна, веларна —
Бехк бу хазчу Іуьйренан.

* * *

Стигал малхо ловзайо,
Стигал малхо елайо,
Сийна, сийна яьржина,
И схьа охьахьаьжина.

Хьо, сан ойла, айало —
Дац, дІадаьлла арахь ло:
Ека, ела, кІеда буц, —
Хьан дойур ду и хьан куц!

Іежаш, Іежаш, сийна гІаш...
Гена дубйшу ІиндагІаш,
Гена дубйшу къаьсттина,
Мукъам ловзуш бІаьстенан.

Ас суо кхин ца кхоаво,
Цу мукъамна тІера во.
Ека, ека хьо, сан йиш, —
Нуьре летта бецап тхиш.

«ЭхI, хьо!.. ЭхI, хьо!..» — велало.
Коьртехь ойла ийало.
Со валарах, висарах —
Лебар вац со бIаьстенах.

* * *

Цхьа а дац сан ойла кьуйлуш.
Дац со таьIна гIелвала,
Денош хилча нуьро кхолуш,
Дахар хилча хаздала.

Лаьтта аьхке токхе, юьзна,
Кьегаш сирла бIаьргашца.
Суна керла эшарш хезна
Лам тIехь элан кесаршца.

Лела мангалш, зевнаш шершош,
Самукьнечу бацалахь,
Вахо, мерза хьожа яржош
Сирла маьлхан хьацарлахь.

Бакххийбер ма кхачалойла
Цкьа а нехан дегнашкахь! —
Сийна синтем, шолан ойла —
Белхан хазчу деношкахь.

Хир ду Iаьнна чоме докъяр,
Даар, малар—мазалгIа.
Адамаш, со шуьга воьIур
Гуттаренна хьошалгIа!

* * *

Кху дуьнене дагца Iебаш
Валлалц цкьа а хьежа дац сан.

Сийна хІонаш, цицгах тебаш,
ГІерта бецан кузаш харца.

Суьйре, цІийлуш хьацар даллал,
Иоллу аьрцийн серий доьгІуш.
Іаннаш, пхьидаш ека хаззали,
Дохку таьІна, синош дохуш.

Араволій, батте хьежна,
Басахь тхишца боллах хьерча
Берах, тийна хишна кьежна,
Жимчохь санна бай тІе керча.

ЧайтаІ санна, бен а доцуш,
Баккха гІерта седа-кІолам.
Сайх таьхьенна лар ца юьсуш,
Ииш ма яц сан лаьтта вожа-м.

* * *

Хаза буьйса, хаза йиш.
Батто кхоьрсу нуьре тхиш.
Стигал зевнехь лалаеш
Седарчий ду, дайн туьтеш.
Хаза буьйса, хаза йиш.
Батто кхоьрсу нуьре тхиш.
Кхузахь тховса шеме гуш
Ишта марзо вайна луш,
Сирла ойла хьан хиллий,
Хьедеш даго товш илли?

Лаьмнаш сенчу зевнехь го,
Мерза марзо цара ло.
Самукьне а, сийна а
Тховса буьйса лестина,
Кхоьрнийн тийна тап Іанош.

Ю я яц и хьуна товш?
Иовлу, ека хаза йиш,
Батто кхоърсу нуьре тхиш.

Хила гIоре, ницкъ болуш,
Ала довха дош долуш,
Боккха ницкъ луш сан дашна,
ХIаваъ мазах ма дешна.
Хила дашна ницкъ болуш,
Мохк хьайн иштта дош долуш,

ХIаваъ муьйлу хин метта,
ДегIах нуьре цIе летта.
Иовлу, ека хаза йиш.
Батто кхоърсу нуьре тхиш.
ДегIах ховха цIе летта,
Шеме муьйлу хин метта.

КЪОЪЗАНАН IОМА ТIЕХЪ

Iуьйранна Къоъзанан Iома тIехъ,
Луларчу эсалчу лома тIехъ
Дашо малх схьакхеташ аьхна,
Бацана дашо варкъ хьаьхна, —
Хи лаьтта дела а делла,
Хи лаьтта дола а делла,
Яйи гIуьтту тулгIенаш керчаш,
Баьшцара, сийна бос хьерчаш,
ТIехъ сирла, сирла малх богуш:
ДIахьаьжча, хьан ши бIаьрг огуш,
Мох лаьтта ладобгIна, хьаьжна,
Цхьа хаза, хьасталуш къежна, —
ХIаваэхъ ша оццул сирла
Ийало Iуьйренан ойла.

Стигланю, цинъелла оццул,
Шен куызга юма чу лоцу:
Даяържа сеналла, техкаш,
Массо а кхоларех кхехкаш,
Даяържа, дла ловза йоьду:
Юха а лйн тлулгеш йовду
Дю хазчу генарчу йисте,
Сийначу тамаршца лестий.

Мох хьодий, мархаш тегуллаш,
Дашо малх бодашла хьуллуш,
Ткъес детташ, дла клорге кхийдаш,
Юмо и шен кийрахь худуш,
Це лиэта, хи ловзадуьйлуш,
Це лиэта, хи кхехкадуьйлуш:
Чуьппалгаш гловттийна, инзар
Бода а глаттийна хьийза.

Юха а глар длатуьйш, кестта
Стиглар мархаш длаlestа,
Техьожу дашо малх, боьлуш:
Iам лаьтта, ша серлабуьйлуш,
Шен маса ловзар а сецош,
Сихалла тийналлех хуьйцуш,
Ког хецна, ша парглатболуш,
Малхана кийра длабоьллуш.

ЙИШЕ МАРЖАНЕ

Сан шерийн мур баьлла,
Хено цел етташ,
Денош сан длаоьху
Къегина, сирла.
Делахь а кхоьру со.
Сайн карахь сетташ,
Деш долчу глудлакхо
Стом ца луш керла.

Хіун дер ас? Вовлур со
Я вовлхур цунна,
Сайн боллу цатемаш
Балхабеш гійла?
Блаьстенан суьйре ю
Хьесталуш сийна,
Дац цуьнца цхьа а аз
Кіоршаме, шийла.

Ас хийла кьахьегна,
Хьовгур ду хийла,
Вайн мехкан шораллехь
Сайн иллеш кьаггалц.
Ас царна діалур бу
ДегІан ницкъ, ойла,
Цхьа мерза дош хилла.
Суо верриг ваггалц.

Цхьа чІогІа дезало
Вайн нана-лаьмнаш —
Блаьстенан зезагийн
Дагна це гІитто.
Езало суьйренаш,
Буохь лекха хьаннаш —
Вайн нохчийн хазаллин
Мутт мала хІитто.

Цундела вовлу со,
Вовлу со хьуна,
Сайн болу цатемаш
Ца балхош гійла...
Блаьстенан суьйре ю
Хьесталуш сийна,
Дац цуьнца цхьа а аз
Кіоршаме, шийла.

* * *

Малх схьакхеташ, и длабузуш,
дуьне ду,
Хийла йола, хийла кланта
диьна ду,
Іуьйре, суьйре, вовшийн хуьйцуш,
лаьттина,
Нах схьабоглуш, нах длабоьлхуш
теттина.
Іуьйренан чам суьйре ганза
бевзар бац.
Вайн мерза гуо кхана юха
хьаьвзар бац,
Даларх, дисарх — вай тамаш бан
меттиг бац,
Цхьа йист йоцуш цхьаннен некъ а
хилла бац.
Дуур тлаккха вай и денош
самукъне,
Дии ала, мели ала
цкьа мукъне.
Вай хелхарца вешан болар
длахьур ду,
Стиглахь малхо вайн некъе
ладобгIур ду.

* * *

Малх лахбелла боьду,
Злаьнарш цийлуш ю,
Кестта боьр бу бода,
Длаюьжур ю юрт.

Мох бу гийла хьоькхуш,
Мох бу самукъне,

Цхьаьнхьахь-м эшарш локху
Дагна хьагаге.

Иштта шена атта
Ечу ойланехь
Хи тлехь цхьа йол лавтта
Маьлхан шортонехь.

Со, тлехьна цунна,
Хаза вистхир ву,
Блаьргийн сенчу цлргахь
Зевне хьаьвзар ву.

Кхуьур ву со велха
Хене валале, —
Марзо оьцур маьлхан
И длабузале.

* * *

Хаза хуьлу, нуьре лестий.
Заза даьлла мерза хан...
Длаяха сан спйна блаьсте,
Сан жималла длаяха.

И ца лавтташ хилла иштта —
Ойла мерза, цлазаге,
Яьгна ели луьйре тхишлахь,
Екхна ели безаге.

Кхин ду хинца даг чу леташ,
Хлокху денойх хьаьжча чехь:
Малх го стиглахь лохха кхеташ,
Вохуш таьлна шийлаче.

Хъанна еза Іаържа буйса?
Хъанна еза мохан шок?
Юха, алий, са ма тийса,
Кхин е хІинца Іалашо.

Цкъа дІадаьлларг юха ца го.
Цунна ду и байттамал.
ГІайгІане ша охъаэго
ХІун ду стеган кхетамал?

Цкъацкъа, оццул вон а хилла,
Хабар дуьйцу кІоршаме, —
Айхъа эриг мерза ала,
Хаза хила хъайн дашехъ.

Цунна ву со иштта эсал,
Велавелла даггара:
Стеган вахар—марзо эццал,
Марзо яллал шегара.

* * *

Дуьне — сийна самукъа
Ца латор ас сайна къа,
Ца латор ас, и ца дер,
И хъан гІиллакх тергалдер.

Хийламмо хьо кыйсина —
Уьш белла, хьо дисина,
Уьш белла, дІабоьхкина,
Ахъ хъайн гонаш лихкина.

Хьо цхъатерра хыйзина, —
Са а мичахъ хыйзийна, —
Корта охъаоллийна,
Іаржлуш ечу ойланна.

Хинца ваьлла со длаглахь,
Хуьйцуьр яц ахь хьайн и яхь.
Ши бляьрг мела билхина,
Кхулуш оцу малхана.

Хлаа, хлаа, и ма де!
Хаза ду хьан маьлхан де!
Даим кьона, самукъне,
Хьо ма делха сан кьинехь!

* * *

Маьлхе, хаза, екхна стигал,
Дуьне — дахар безаме.
Хила тлаккха, вехаш, стеган
Ойла мерза цлазаме.

Со длахьоьжу, ас бляьрг бетта —
Суна мега, суна тов,
Еза суна кийрахь летта
Хара деган парглато.

Бакь дац, иза клордор, аьлча, —
Цхьаний дас а и ца бах.
Ткье итт шаре кхаьчна ваьлча,
Кхин а дукха беза нах.

Хаац суна вон ладегла,—
Суна иза магийта! —
Со велча а, цкъа сан деглах
Маьлхан зляьнарш кхетийта!

Церан йовхо эцна, тлаккха
Со длаойур тлаьххьара...
Накьост, ахь хан мерза яккха,
Вон ма хила хьайгара.

* * *

Екар, екар хьо, сан йиш,
Темаяьлла, айалур,
Вайша цхьаьна бина некъ
Хьуна цкъа а биц ца лур.

Ас, дIахьаьжна, собар до,
Цхьа ша-тайпа ойла йо.
Суьйрено шен сийна дохк
Хьуьн тIехь тийна яржайо.

Малх дIа тIехьа керчаш бу,
Аьзнаш туьйш ду хIаваэхь...
Вайна оццул езалург
Жима хан ю дахарехь.

Сан шераш дIалестина,
Некъаш ас ца хиржина,
Ас сайн коьртара месаш
Дуьне мел ду яржийна.

Хинца воьлуш лаьтта со:
Дог дуй тIаккха къанвала?
Со леш латтарх тIаккха а
Хьожур ву со ца вала.

Ека, ека, хьо, сан йиш,
Темаялий, айало.
Вайша цхьаьна бина некъ,
Хьуна цкъа а биц ма ло.

* * *

Ма хаза яр-кха сийна бIаьсте,
Дуьххьар суна бIаьрга гина,

Дуьххьар берахь со хьаьстина.
Мохах, малхах вакхийна,
ХЮкху новкъа ваьккхина!

Ма хаза яр-кха сийна бляьсте,
Дуьххьар йоле безам бахна,
Дуьххьар эсал дош а лехна.
Цхьа эхь хеташ, ийзалуш,
Со цу йоле вистхуьлуш!

Ма хаза яр-кха сийна бляьсте,
Кху дуьненах воккхавийна,
Хаза, мерза нахах ийна,
Со глеметта хЮьттина,
Ирсан да ву моьттина!

ХИинца некъ беш, генна ваьлла,
Сайн некъ кхачош буй-те, аьлла
Бах ас, дласахьаьжина,
Амма велакежина:
«Ма хаза яр-кха сийна бляьсте!»

* * *

Га-буц а мархалло, мархалло зезаг.
Хийцалуш, длаваха схьавоглу массо.
Хетало цхьаццаверг къен-миска кьезиг:
Гьерта и шерийн урх шен буйнахь сецо.

Цахилларг, цахиндерг цхьана а дена!
Ойланаш стенна йо, сел клезиг хилла?!
Бляьрг сирла карор со доглуцу денна,
Гойтур вац сайгара ас иштта килло.

Иист йоцуш хир дац хьо, сан шерийн кочар!
Ша байлахь лестар ду тляьххьарниг царах, —

Ца дезаш ца эчна ас иза «коча»,
Я осал дlалур дац, кхин оьмар яцарх.

Бералла дlаяха, кьоналла йоьду,
Кхане-м сан гуш ма яц, со вала хlоттарх.
Ткьа стенна гулбо и сайн дагна бода,
Ша винарг дlаоьцуш кlайн дуьне латтарх?!

Ложалло схьатухий, вайн тезет гулло,
Гуш хууш яц иза, и йоьхна суьйре.
Динарг а, цадинарг ас хьоьгахь толлу,
Пусар до цунна хьан, хlай хаза lуьйре.

Ницкь бу сан, лаам бу сайнначул ваха,
Цкьа вала реза ву, сайн кхиэл ма-иййкки,—
lуьйренна карий со кьийсамца леа,
Суьйренна карор ву кьар ца луш дикка.

Язделла, язлур ду и шерийн йоза:
Кхачор ду дегlера гlоранан шекьа.
Цундела хила шу даима гlоза,
Мел ваьлларг, ваьн вериг дахаран новкьа!

* * *

Лойша эсал мох,
Лойша бецан тхи, —
Блаьста lаламо
Ойла хьоьху кхин.

Со ца велхало,
Со ца велало,
Дог ца дилхича,
Дог ца дийлича.

Лаба хъаннашка,
Лаба бацала...
Оцу коьллашкахь,
Мало яцара.

Леста, леста уьш,
Мохехь ийало,
Дагна марзо луш,
Хаза елало.

Лойша эсал мох,
Лойша бецан тхи, —
Блаьста ламамо
Ойла хьобху кхин.

* * *

Со тахана мерза Ийна
Шуьца, хлай, сан хьоме нах!
Оьглазвахча, вон а лийна,
Со ца лийна ас ца бах.

Амма ас сайн йоллу ойла
Шуна елла мегачохь.
Халахетар — и ма гойла,
Хазахетар хуьлучохь!

* * *

Ма ца Ийн хьо, сан дог, мегаш,
Ма ца Ийн хьо, кьардели,
Кийрахь цхьацца бала хьеглаш,
Хенал хьалха гелдели.

Ма и моьттуш вацара со —
Велавелла самукъне,

Хьобьстур, бохуш, кхано ирсо, —
Варий тIаккха миска, кьен?

Ас тIелоцу хIинца хIара,
Лаахь массо ханна а, —
Со хIинцалц а кийча вара
Диканна а, вонна а.

ХIун бен ду и — цхьа де хьалха,
Цхьа де тIаьхьа — стагана? —
Серло кхачор оцу маьлхан,
Оцу хазчу стигланан?

Амма, хIан-хIа, цхьа мишот а
Лаьа иза ца хила,
Лаьа хьо, ца хьаьвзаш готта,
Хаза, маьрша вехийла.

Езна суна бIаьсте, аьхке,
Жималла а сайгара...
Амма безам винчу махке,
Вайн дуьненор, сов бара!

* * *

Шеме ю-кх хьо, Нохчийчохь,
Яц я куьйла, яц я чов
Хьобьца дагна — бу цхьа там,
Бу сан ирсан тIам
ХIокху мохехь, малхалахь
ХIокху сенчу бацалахь.
Бу цхьа синтем сан дагахь,
Мичча некьо дIавигарх.
Хьаннаш лаьтта техкина,
Ловза эшарш ехкина.
Хиш ду хьаьвдда, хиш ду товш,

И дохк-марха едда йовш.
Сийна, сийна стигланаш...
Хаза, мерза ойланаш...
Стаг вала а стенна ле,
Хьо езна а валале.
Даим вехаи-м хуьлуш дац,
Хьо кIордор-ма дан а дац.
Хьагам бу хьо, марзо ю,
Хьо сан деган шеме ю.
Суна-м сил а еза хьо,
Даим, даим яха хьо!

ЛАТТА

ЛадовгIу цуьнга лорре ас,
Самукъне дека лаьттан аз.
Ша деладелла малхана,
Цо тайна духар дуьйхина.
КIеж туьйсус, ловзу сийна буц,
ТIехь хьоькху мох а мела бу.
Самукъне, хаза гонаха —
Ша иштта хуьлу гIоза хан.

И доьлу, доьлху кхокхарчий,
ХIаваэхь техка полларчий,
Iуьйренан эшарш — суьйрене, —
Таделла ваха хьо, дуьне.
Блаьстенан озе зевналла
Сан дагна мерза зеелла.
Екаш ю эшарш Iуьйренийн,
Мохк-марха йоцуш бодане.

Цо хаза кечдо Iалам-сурт —
И чилла-дареш тIетосу.
Дитташкахь хеза шеме гIар,
ЦIинделла, леста маргIал-гIа.

Буса а ека отйокхаш.
Уьш ду блаьстенан г'уллакхаш.
Уьш мичахь, хьанна к'ордадо?!
Яц цаьрца куьйла, дац я дов.
Уьш ду и лаьттан г'уллакхаш.
Цо вайца лелон г'иллакхаш.

И суна бевза, цуьнан мотт,
Сан ойла хьоьсту ламо.
И хьаннаш, шийла шовда-хиш,
Гуьйранна лепа бецан тхиш —
Цхьа марзо йоцуш ца хилла
Уьш хестош наха, т'ехилла.
Д'алокхчу хазчу эшарийн
Мукъам бу ц'ена, машаре...
И суна бевза, цуьнан мотт,
Сан ойла хьоьсту ламо.

Со, гарехь, ледар ца хилла,
Сан корта атта ца тилла.
Ца еза суна лаьржа дохк,
Амма хьо беза, вина мохк!
Т'ехь сирла, сийна стигла-тхов.
Малхера к'еда бецан тов.
Хьан сийлахь белхан некъашкахь
Самукъне беснаш яхъашкахь.
Хьо иштта беза, вина мохк,
Ца еза суна лаьржа дохк.

Ког боккху бери, долало,
Дег' хецна хьалаайало,
Цо х'ора д'ла мел боккху ког
Лаьттанна дика, шера го.
Катоьхна мерза лаьвшина,
Галдаьлла, кхана, шершина,
И доьду некъан чаккхенгахь
Д'ла охьадожа халонгахь.

Стаг гучуволу лаьтта тӀехь,
Цкъа мацца вижа латта тӀехь.

Вай иза цунна декъалдер,
Ма-хуьу ваьшна хастадер, —
Марзонна бай и-м багахь мотт,
И дагахь латто хӀораммо.
Буйсанна уллохь кирчина,
Каетташ, шех схьахьирчина,
Мел чӀогӀа деза нанна бер,
Вай иза цкъа а диц ца дер.
Вайн наной вайл а хьалха ле.
Лууш вай даим дехийла.
Хан йоцуш водац цхьа а стаг —
Зезаг а лаьн тӀехь ца леста.

Хьо хьанна юьсур, хӀай сан йиш?
Ма леда цкъа а бӀаьргех хиш.
Хьо, ойла, хилахь самукъне,
Ца хилла хӀета вай кьине.
Сил дукха безна вина мохк
Лаьттар бу, хьоькхуш эсал мох.
Хьо цунна юьсур, хӀай сан йиш, —
Ца ледор вайша бӀаьргех хиш.
Цкъа вала дезарх сайн рожехь,
Денош чекхдевлла маьрклажехь.

Мел чӀогӀа хазло лаьтта тӀехь,
Жималла кхехкаш хьайн коьртехь!
И дӀора яц и сан езар? —
Ас аьлла вон дош ца хезар.
Цхьаь санна хаза, мегаш чекх
Со хир дуьненахь воьгучех —
ХӀун кхочу цӀенчу безаме,
Хьайн нене, лаьтте, езаре?!
Оцарна ду сан кийрахь дог,

Оцарна эсал деттало.
Ма хазло суна лавтта тlехь,
Жималла кхехкаш сайн коьртехь!

Тlом эккха вайна маьl-маьlлехь,
Зуламна даха ца хиънехь.
Цle летош, латта дагадо,
Чим бина, кьиза даржадо.
Адам и стенан ду, хьан дог?
Ахь хlунда до и кьаьхьа дов?
Дуьненан хазчу эшарийн
Мукьам ма бара машаре.

Уьш эшарш яц-кха, ца хиллехь!
Угlар ду берзан, мацаллехь
Цхьанхьа жа юккье иккхина,
Жий бахьа, lахарх баьккхина!
Ткьа хьуна оьшург хlун хир-те?
Ций lено ма дац маьлхан де.
Ахь иза вуьшта декьалде —
Цхьа синтар дей а, дика де.

Бицбеллий хlета хилла тlом?! —
Ларйира вешан паргlато.
Ша оццул хала кьийсинарг —
И латта дара дилхинарг,
Шех хlора кошан барз мел бен
Шен кlентийн бlаьргаш хьаб мел бен:
Ца лаьа цунна каш хила,
Стаг хьулвеш, цунна тlехь хила.
Ницкъ хилла цунна, и ду бакъ,
И дезар вайна — сийлахь хьакъ.

Везарна санна йоlа дегl,
Ирсана лардо цо шен де.
Тlейолу арахь сийна буц,

Де-дийне хазло лаьттан куц.
Самукъне хаза делалой,
Шен йоллу цена марзо лой,
Везарна санна йола дегI,
Ирсана лардо цо шен де.
Ма кыйла тIаккха мерза са
Мостагла, вагIахь, марцаза.

Чекхбаларх хьаьвззий и вайн некъ
Ма хила цунна гIайгIане,
Вай дика, къуьйсуш, даьккхинехь,
ГIо эшча, орцах даьхкинехь,
Харцонна букъ ца тIийнехь,
КIелсевцна, кьера ца Iийнехь,
ВорхIе а стиглан Iаьршашкахь
Стогалла кхехьнехь бIаьргашкахь.
Дуьненан массо маьIлегахь,
Седарчийн шера аренгахь
Вай бинчу новкъахь когийн лар
Дашочу царца язъелла.
Ма хила цунна гIайгIане,
Чекхболу, алий, и вайн некъ.

Дицделлий хьуна, латта, хIай.
Юьхь-сибат хийца, аьлла, хьайн,
Октябрехь декхна сийлахь шо?
Ма хилла цуьнан Iалашо —
Хьо паргIатдаккха, хьан сий дан,
Хьан Iаьржа денош сирла дан!
ГIаьттина хIетахь боллу мохк,
Яйина, хьаьшна, Iаьржа дохк.
И ду дуьненан сийлахь шо, —
Ма хилла цуьнан Iалашо!

ХIетахь хьо даха гIаттадеш,
Йовхонга, малхе хIоттадеш,

Шайн цийца хъандеш, са дlалуш,
Бакъ кlентий хилла яхъ йолуш.
Уьш белла, уьш дlабьхкина,
Тlехъ яга цlераш еккина.
Къахета суна оцарах —
Уьш хьалхе бевлла шайн цlарах.
Сан вара накъост-доттагlа,
Хан йоцуш хеди цуьнан гlад,
Коша тlехъ яьлла маргlал буц,
Чуьртана тесна корсам бу.
Вистхилар дац, дац садалар,

Тапъаьлла тийна, таьlна lа.
Ша велавелла малхана
Гур вац и цкъа а нахана,
Хьошур дац латта эсала
Самукъне-сенчу бацалахъ.
Тапъаьлла тийна, таьlна lа,
Вистхилар дац, дац садалар.

Ца кlордош хаза, мерза lан,
Тlекхочу вайна къиза lа.
Ца ловзу тlаккха арахъ буц,
Дlахьобкху мох а шийла бу.
Ца хеза иштта суьйранна
Самукъне гlовгlа бlаьстенан,
И дарцаш лаьтта чlагlделла,
lаьно шен кхоччуш дош аьлла.
Делахъ а хlара латта ас, —
Ца къахьлуш цкъа а цуьнан аз!—
Вай цунна бечу хьовзамна,
Вай цуьнга болчу безамна,
Ницкъ хилча сайгахъ, паргlатехъ
Лелор хин дарий куьйгаш тlехъ!

МЕХКАРИИ

Кіентий тіам тіе боьлхуш
Ціечу Эскаре,
Цхьа а шайх ца йоьлхуш
Бара мехкарий.
Амма, сирла біаьргаш
Хьуьйсусуш ойлане,
Сурт ду хіуьттуш ціергахь
Гена аренийн.
Циггахь кхетта вожа
Деца масанен,
Хала ю-кха Іожал,
Яц и тешаме...
Къайлах синош дохуш,
ТаьІна ойла йо.
«Шу ца лер-кха», — бохуш,
Хаза забарш йо.
Къаьсти, дош ца хазош,
Логехь хорам бен,
Кестта, бодє хьийзаш,
Шийла кхаь беа.
«Ийги цІарна дуьхьал
Хазчу хенара,
Хала ю и Іожал
Тіеман арара».
Готта кийра багош
Маса йисира, —
Іаьржа, бовха біаьргаш
Мел дІахьийсира...
Йоьду едда, хьаьдда
ХІара хаза хан.
Хийла кІантах хаьддарг
Маре ца яха.
Маса йиси царах
Іаьржа дихкина,
Безам баьгна ціергахь,
Эшча махкана!

9-чу МАЙНА

Толам хилла деза де!
Ас хьо хӀинца декъалдер
Декъалдер сайн маттаца,
Нохчийн хазчу байтаца.
ЭхӀ, шу, денош! ЭхӀ, хьо, там! —
Иштта леста ирсан тӀам!
Доладелла доьду шо,
Хаза ю вайн Ӏалашо.
Винчу мехкан гена сиз —
Дуьненна а коммунизм!
Ленин! Ленин! — цул а товш
ЦӀе юй яккха, дуй я дош?!
Ас сайн оццул мерза са, —
Теш ду цунна беттаса! —
Дара, схьа а даьккхина,
ДӀалур винчу махкана!
Вайн де вай ма кӀийсина.
Вайга гоме хӀийсина
МостагӀий шайн готталлехь
Оцу коьртан аьрталлехь.
Амма толам — толам бу,
Мехкан кӀентий сийлахь бу,
Цара, кӀуьйсусш, кӀийсина,
ЦӀеран алу тийсина!
Цхьаь ю нана-вина мохк.
Цхьаь ду эkkхo — Ӏаьржа дохк,
Доза бехдеш, тӀегӀортахь,
Вайн сий Ӏовша и хӀоттахь.
И Октябрь! И цхьа шо! —
Дуьненна а Ӏалашо!
Доладелла доьду ирс,
Некь бу хӀалха — коммунизм.
Маьлхе йоьлу стигланаш,
Сийна, сийна аренаш...

Ленин!.. Ленин!.. — цул а товш
Цле юй яккха, дуй я дош?!
Ас сайн оццул мерза са, —
Теш ду цунна беттаса! —
Дара, схъа а даьккхина,
Діалур винчу махкана.
Толам хилла деза де!
Ас хьо хІинца декъалдер,
Декъалдер сайн маттаца,
Нохчийн хазчу байтаца.
Массо де а сирла хир,
Цхъа а тайпа вон ца хир.
Ца Іийжар и бІаьргашкахь,
Ца Іеткъар и дегнашкахь.
КІентий хилла, кІентий бу,
Вина мохк и цхъаь ма бу,
Ларбина и, ларбийр бу,
Кхин а дукха безар бу.
Доладелла доьду шо,
Ирс ду мехкан Іалашо.
Ленин! Ленин!.. — сийлахь дош!
Кхин хІун хир ду цул а товш?!
Ас сайн оццул мерза са, —
Теш ду цунна беттаса! —
Дара, схъа а даьккхина,
Діалур винчу махкана!

КЪОНАХАШКА

Къонахий, къонахий,
Стогалла ма йохка,
Къонахий, къонахий,
Цхъаь хила Іай, аьхка!

Цхъаь хила дорцехь а,
Хьовкхучу мохехь а,

Шъш цѣро марцахъ а,
Харцоно лецахъ а;

Цхъаъ хила безамехъ,
Цхъаъ хила тешамехъ,
Цхъаъ хила хъовзамехъ,
Цхъаъ хила эшамехъ:

Цхъаъ хила къовсамехъ,
Цхъаъ хила ловзарехъ,
Вайн нохчийн хІусамехъ
Оъзда го хъовзарехъ:

Цхъаъ хила Іовжамехъ,
Буърсачу инзарехъ.
Стогалла яц рожехъ,
Стогалла — шен зилехъ.

Къонахий, къонахий,
Стогаллех ма доха!
Къонахий, къонахий,
Дог хила шун довха!

Дог хила шелонехъ,
Иовхонехъ дог хила! —
Дахчало халонехъ
И нохчийн бакъ гІиллакх.

* * *

Лалла хъайна некъаш мел ду,
Шело яц вайн пхенашкахъ,
Дукха оъшу и са малдан
ХІоккхул хазчу лаъмнашкахъ.

Хьюо ца тешахь, айхьа зехьа:
Цхьанхьа — латта кюрдадой,
Хахкало уьш малхбузехьа
Стиглахь, мархийн чорда дой.

Мохо хецна илли боху,
Дериг, доцург хьехадо,
Таына оила серлайоху,
Хьовху дагна аьрха дов.

Виц ма ло хьо, новкъа валахь,
Нийса боху бохучо.
Нохчийн кланта илли алахь,—
Цо хьахийна Нохчийчоь.

ХIара некъаш... Сирла буьйса.
Сирла буьйса, сийна де.
ХIума дац сан цхьаьнца а кьийса,
Ас сайн некъан ловзар дер.

* * *

Генахь хеза нохчийн йиш —
Сахьаьвзина бIаьргийн хиш.
Хьо ма делха, дилха дог,
Ас къа-бала балхабо.

Рицкъа цхьанхьа нис ца ло.
Де—буьйсанца хийцало.
ДIа ма бузу дашо малх —
Стиглахь къежа беттан ах.

ЭхI, сан къона шу шераш!
Дахарера сан лараш!
Мичахь вара? Мичахь гин? —
Ойла кIорге дIайинги.

Хьо цахь биси, сан пондар.
Хьовца йиси, хаза йиш.
Яц, ца хеза и гондла.
Ма ийдало бляьргех хиш.

Со цкъа вухавоьрзур ву,
Бинчу некъе хьожур ву.
Хаза, эсал велалур,
И йиш суна йиц ца лур.

* * *

Мох бели —
Гла ца лести.
Ло дуйжи коьрта тле.
Со винчу лаьмнех къаьсти,
Сахьийзо къемате.

Некъ хьаьдда хьалха боьду,
Мел везнарг геннахь вов.
Гондла бу шийла бода,
Гондла ю шийла ткьов.

Хьо къаьхьа хьаьдда болар!
Гаржъелла маьрклаже!
Хаза а ер ас ойла
Цкъа глаьхьа меллашехь.

Ладобгича хинца кестехь,
Дайовш и гловгла-глар,
Дагахь ю цлера бляьсте,
Со сецош новкъара.

Делахь а...
Хьадий чехка
Длагло хьо хьалха, некъ.
Ма-луьу уьш схьалехка —
Чекхваьр со халонех!

ЧУРТ

(Шира легенда)

Хъавзина букъ тоьхна ша винчу махке,
Вахара ирс леха, леха кхин аьхке.
Кхечира Стамбуле, Иран а евзи,
Ираке, Египте цхъатерра хъаввзи.

Амма, ирс ца карош Нилан цу йистехъ,
Хийла а тлехтили гIамаре бIаьсте.
Винчу шен агIонгахъ оццул и шеме
Генарчу мехкан хи дацара чоме.

Сийначу шен мехкан шовданан метта,
Кхузахъ ша хи молуш—муж молуш хета
Iоврех дIалиттаза, саьрмакаш чохъ Iаш,—
Ишта ма яцара шовданийн ковраш?!

Хийла шо дIадаьлла, вирзи шен махке,
Дийзи ткъа къеначун бодане тахка:
Сирла дIалаьттара Нохчийчоь — шеме,
ХIаваь а хетара мазал а чоме.

Ирсе шаьш доьлура ламанаш генахъ —
Бала а бацара яьлладу хенан,
Гонаха ловзаре екара эшарш...
«Ас мичахъ даин шу, сан сирла шераш!?

Ирсах со ваьллера, ирс лаха, аьлла,
Кхузара дIавоьдуш, — гуш ду и далла! —
Iаьржа сан корта а сирбелла хIинца,
Ирс лохуш леллашехъ лар йоцчохъ ирсан.

Жималла дIаяьхьна хIетахъ ас сайца,
Сайн къена дIаьIахкаш схъаеа хIинца.

Гіора а кхачийна, кхачийна ницкъ а...
Маржа-яІ, ца оьшу генара рицкъа!

Кхузахъ хьо, кІеж туьйсуш, кхихкина, дахар,
Сихха со дІаэцар — Іожале дехар!
Стаг вац со тіетовжа, стаг вац со вевзаш...»
Лавтгара воккха стаг, біарзвелла хьийзаш.

Эццахъ дІахьаьжначохъ, некъан ийст кхолуш,
Чурт гира, цхьанна-ма хІоттийна лоруш.
Чурт гира... цунна тіехъ, теллича меллаш.
Шен цІе а йийшира, малх хиларх шеллуш.

Махко воІ ларарна, вайначун къинна.
ДобгІна и хиллера мацах цкъа кхунна...
ГІийла, шен ницкъ боцуш, кхин дІа гІулч яккха
Вилхира воккха стаг, гор воьжна, тіаккха:

«Сан мохк... Сайн сонталло со бале лени!
Ас хаза жималла къаналлех хийци,
Ирс а ас лийхи сайн, гененгахъ тилла,
Амма и хьоьца бен каро ца хилла.

Хьо бицбеш ца леларх, хьох ваьлла лийли,
Хийла ас хин метта сайн біаьрхиш мийли.
Хьо дага мел беа, кийрахъ дог Іеткъаш,
Хьекъална сайн кхетам хьакъ ма-дду леткъаш...

Юьхъ яц сан хъан кийра дІавижа хІинца.
Юьхъ яц сан сайна тіе хъан латта эца.
Собца ахъ хъайн гІиллакх лаьцна хиллера,
Амма со, хьох волуш, билггал тиллера».

Бехкала вахана махкана хьалха,
Вирзинарг шен махка кхана дІакхалха.
Вахара юха дІа Іожал тіеэца:
«Ирс данарх сан цигахъ Іожал хир еца».

Блаьсте хир ю, — блаьсте, блаьсте! —
 Елаелла забаре,
 Массо хелиг, эсал лестий,
 Хиьттуш бецан члагаре.

Со ма генахь лела хинца,
 Леларх суна хиун карий? —
 Хиун карийна, мохк шайн хийцарх,
 Бахначарна Хункаре?

Хьо ма вела кху сан балхах, —
 Деллахь, дагца ла ца луш,
 Ас мел тайпа ойла лехарх,
 Яц и коьрте кхоллалуш.

Ца бах иза хазчу царна.
 Дешнаш хоьржуш дешнашлахь, —
 Бай тлехь техка полла санна,
 Сан дог техка лаьмнашкахь.

Хиун го цунна? —
 Блаьсте, блаьсте,
 Елаелла забаре,
 Массо хелиг, эсал лестий,
 Хиьттуш бецан члагаре.

ВИНЧУ МАХКЕ

Юха а гин, юха а
 хазахийти,
 Даймохк, хьан аьрцнаш
 маьлхан зевнашкахь.
 Со генахь лелаш,
 кийра бала лийти,

Сахьийзам лаьтти,
 Иийжаш бӀаьргашкахь.
 ХӀун дер ас, Даймохк,
 и бакъ зийн ас хӀинца, —
 Ас цӀена ойла
 вочух ца ели,
 Дуьненан марзо
 ша ерриг а хийццал,
 Хьан бӀаьсте, аьхке
 суна марзъели.
 Хьажал хьо тӀаккха,
 муха хета хьуна:
 Со лелла некъаш
 соьга ладеллий?
 Иовхонан цӀергахь
 Ӏаьнан кӀайчу хьуна
 Ас йоьлуш латтал
 меттиг ялийний?
 ХӀан-хӀа, сан Даймохк,
 дог шен хьоьца дустахь,
 Осалла хир яц
 стагана герга ян.
 Стаг волчух цкъа а
 хир бац даца-уьстагӀ,
 Хир яц мунда а,
 ахь мел цунах ярх.
 ДӀаихи денош,
 мохех, малхех дуьйлуш,
 Мел гин сан бӀаьрга,
 мел-хӀун тергалдин!
 Юха а хӀинца,
 кийрахь дог а доьлуш,
 Ас хьуна хьалха
 хӀара сацар дин.
 Со вара хьуна
 иштта дуьхьал хӀоттал,

И цхъа сиз дара —
 ас сайн хъаькхна сиз.
 ХIумма а доцуш
 дагна хъоьца хотта,
 Хъо безар дара
 валлалц и бакъ ирс.
 Хъан сирла хиш ду
 коьртехъ ойла цIанъеш,
 И йоллу мекха
 дIахъош даг чуьра.
 ДIахъаьжча хIинца,
 хъаннаш сийна цIинъеш,
 И бIаьсте лаьтта,
 йоблуш лам чуьра.
 Со хIинца кеста
 дуьне мел ду ваьлла
 ДIагIур ву ана,
 сайн ког байбина.
 Хъох илли хир ду
 ас мохъ тоьхна аьлларг,
 Хъан безам хир бу
 дашихъ ларбинарг.
 Хъо ваша хир сан,
 хир сан нана, езар.
 Хъо, доцца аьлча, —
 ерриг марзо ю.
 Сан денош тIаккха
 мичча меттехъ хъийзарх,
 Ша йолччохъ лаьттар
 хIара нохчийн юрт!
 Ша йолччохъ лаьттар,
 суна езаш оццул,
 Сан дагна хеташ
 малхехъ, цу мохехъ.
 И елла, эца —
 цхъа а юрт а йоцуш

Я дицлур доцуш
суна діора хъех.
Хіун лур ас хуна
цу йовхонах тіаккха,
Марзонан сайга
мах ца хадалахъ?
Бакьо ло хуна,
мах ахъ билгалбаккха —
Оьший сан са а?... —
хІан, діаэца ахь!

* * *

Со-м хъан варий, Нохчийчоь,
Хьо-м сан ярий, Нохчийчоь,
Хьо-м сан деган шовкъ ярий,
Сан марзонан кеп ярий.

Іаьржа буйса, сийна де, —
Ас и хІинца билгалдер, —
Яра даг чохъ хъан йолхо,
ХІуьа хиларх со Іехо.

Арахъ йолу сийна буц —
И мел хаза синтем бу —
Гена новкъа діавахарх,
Охъакхетта, со валарх.

Вита ахъ со цкъачунна,
Ницкъ луш хъайна дечунна
Ас буса а, дийнахъ а
Сайн са хъайна діалахъ а.

ХІоккхул хазчу біаьстенехъ
Ахъ со мерза хъаьстинехъ.

Со вала а реза ву,
Къематехъ а глoза ву.

Со-м хъан варий, Нохчийчoъ,
Хъo-м сан ярий, Нохчийчoъ,
Хъo-м сан деган шoвкъ ярий,
Сан марзонан кеп ярий...

ХЕДИЖАТЕ

Ду лаьмнашкахъ зезагаш, зезагаш сийна,
Ю эшарш сил тайна, хаза.
Ма беза-кх вайн Даймохк, вайн Нохчийчoъ суна!
Дац цунна бен дог сан кхин цкъа а лаза.

Со лелла кху лаьтта тlехъ, лелла со ваьлла:
Гин ареш, гин лаьмнаш, гин хиш а муьре,
Ас царах кху кепехъ дош довха ца аьлла,
Сатуьйсун вац хlинца уьш сайна гаре.

Ма хазло вайн аьрцнаш, бlаьстенан шал духий.
Ма хазло и тийне, шех хъаьгнарг вузош!
Гуьйренан буьйсане цхъа гlийла мохъ тухий,
Тlехъ гlаргlулеш йoьлху, шаьш къастар хазош.

Ладoьгlу ас цаьрга, со кхета цу маттах.
Ву стаг а шен махках бlаьрхишца къаьстар.
Сакъера, сахьийзо бlобулу хъайн лаьттах,
Дац хъуна и ямарт де вoчoхъ лестар.

Хъажал цу тийналле: ду зезагаш сийна,
Ю эшарш сел тайна, хаза.
Ма беза-кх вайн Даймохк, вайн Нохчийчoъ суна!
Хъo лелла-кх хъайн бlаьрга и хlинцалц ганза

* * *

ЭхI, ма лахка говраш чехка,
Некъ дIа хьалха сихбаларх,
Iедал ду и винчу мехкан
Хуьлуш оцу бехкалахь!

ДIасахьожуш, дIа бIаьрг тухуш,
ДIабахийта вайи мукъам,
Гена мел дерг герга оьхуш,
Доккхуш вешан самукъа.

Хаза ловзу некъан илли —
Хаза хьаьвза гонаха!
Хуур вайна мерза хиллий,
ДIа ма-елли, къона хан.

Суна-м иза оцу беса
Дагахь лаьттар яцара, —
Амма тхишца малх бу эсал
Оцу сенчу бацалахь!

ЭхI, ма лахка говраш чехка,
Инта шайна меллаша,
Марзо оьцуш винчу мехкан,
Хьоьстуш хаза иллеша!

* * *

Зезаг хьоьстуш зарзар ю,
И безамна инзар ю.
Льокху, льокху мерза йиш,
Лепа, лепа маьлхан тхиш.

Важа-м лаьтта къэггина,
Шех дуьне а хьагийна:

Цунна цхъанна ю и йиш,
Цунна ду и лепа тхиш,

Оццул хаза Ийдалун,
И йиш хезча, дуйлаалу...
Безам, безам! — зарзаре
Ииш локхуьйту инзаре!

* * *

ХІай йоІ, делхъа, собарде,
Кіезиг олуш дош ларде.
Мила ю хьо? Ціе хІун ю?
Мичахь ю шун горга юрт?

Кхана, хазчу суьйранна,
Лаахь, кхана Іуьйранна, —
Миччахь хиларх и шун юрт,
Ас хьо царца лохур ю.

Хир ду лесташ боллан га,
Хоттур ду ас хІоранга:
Евзий шуна? Мичахь ю? —
ЭхІ, шун хаза горга юрт!

Жоп лур суна меллаша,
Жоп лур сенчу баьллаша:
«Ціахь ю, хитІа йогІур ю, —
ЭхІ, тхан хаза горга юрт!»

* * *

Ахь эли, безамна безам бу, аьлла,
Ховхачу бІаьргашца нуьре ціе кхарстош.
Собар де, хьайн делхъа, сан дог ма лела,
Цу дешан хазалло хьан ойла кьастош.

Ахь боху, марзонна марзо ю шорта,
Блаьстенан озах хьайн чоме аз тардеш,
Собар де, хьайн делхьа, гюза дош лардеш,
Шайоллу хьайн марзо сан кийра йотта.

Ахь члагидин, йовхонна йовхо ю, аьлла,
Суьйренан эшарах дегнашка лиэшаш.
Собар де, хьайн делхьа, кийра це яьлла,
И яна ца эшарх хьо хьуо ю тешаш.

Ахь теший, харцонна бекхам бу, аьлла,
Нахехьчул хьайгахь сов массо а ханна.
Собар де, хьайн делхьа, бекхам бай яла
Сан деган харцонна, хьо езаш гарна.

* * *

— Безам, безам, хьо стен хьекъий? —
Хьуна и ницкъ хьан бели?

— Йоий, клантий марзо йийкъи,
Со а тлаккха стамбели.

— Безам, безам, хьо ма белха,
Хьо ма члогла гелбели?

— Гиллакх дайра юккъехь нехан,
Со а тлаккха буткъбели.

— Безам, безам, хьо мичахь бу?
Муха ишта карош бу?

— Марзо, тешам болчохь со бу,
Оьшучунна карор бу.

— Безам, безам, хьан сурт хIун ду?
Иза муха девзар ду?

— Оьздангалла, гиллакх со ду,
Иза, лаахь, хуьлуш ду.

Диц ца делла, дицлур дац и,
Хъан марзонна сайн лелар
Денош дара хĕтахь доций,
Тĕаьхъа оьхуш сахилар,

Нах луййш, сох хъан безам баккха:
«Хĕун ю иза, хъаша бен!?» —
Даго бохург къасто тĕаккха,
Буйса яра эшаре.

Ахь олура: «Луййриг лейта,
Догĕа санна маьркĕажехь,
Хилчахъана вайша бертахь,
Хилчахъана тешаме.

Хĕинца суна дуьхьалтуьйсу
Бацалара беттаса,
Бĕаьргаш цул а таме хъуйсу,
Шийла хъу шайх кхетаза.

Амма хено хуййцуш хилла
Стаг шен цĕнчу ойланах,
Наха дуьйцу хабарш тоьлла,
Чам а боккхуш дуьненах.

Бехк ца буьллу. Хĕун дер тĕаккха?
Вайша бохург ца хили.
Лозчу дагна марха яккха,
Къаьхъа, ирча сахили.

МЕХКАРШКА

Зезаг санна, кхуйй, гĕовтту мехкарий,
И стом санна, басна хазло мехкарий,

Вай ирс-я! шу, вай мел-я! шу, мехкарий!
Шу ца хилча, ма хин дарий, мехкарий!...

Стиглахь малх а ма хин барий, мехкарий,
Лавттахь буц а кхин хин ярий, мехкарий,
Клентийн ойла ма хин ярий, мехкарий,
Дегнаш хьаста шу ца хилча, мехкарий!

Хлара дуьне стенна дуу, мехкарий,
Хлара латта стенна хьовшу, мехкарий,
Мерза хьажа шу ца хилча, мехкарий
Сан синкьерам, хаза ойла — мехкарий!

Хлара луьйре, хлара суьйре, мехкарий,
Хлара блаьсте, хлара гуьйре, мехкарий,
Аш хазйича, хаза хуьлу, мехкарий,
Сан синкьерам, сан синхьийзам, мехкарий.

Ас некъ кхехьна, ас йорт кхехьна, мехкарий,
Гена аре суна гина, мехкарий,
Амма шуна ца вицвелла, мехкарий,
Мерза дешнаш лалашдина, мехкарий.

Луьйре йоглу, и длайовду, мехкарий,
Суьйре йоглу, и длайовду, мехкарий,
Шуьга ойла тлаьхьяюьсу, мехкарий,
Сан синкьерам, сан синхьийзам, мехкарий.

Сан хан-зама ма длаяьлла, мехкарий,
Сан синкьерам ма длабаьлла, мехкарий,
Амма дог ду, дог ду кьона, мехкарий,
Хлун дер цунна, гаур-я! и, мехкарий!

Цхьа де цхьаьнгахь ма ца лавтта, мехкарий,
Ши де шингахь ма ца лавтта, мехкарий,
Воглу-воьдуш, шух б'ььрг кхетча, мехкарий,
Дог сан догу, тлаьхьа доглу, мехкарий.

Хіара шераш ма д'адов'лху, мехкарий.
Хийла ойла цара йойту, мехкарий.
Қъан ма лойша, тиш ма лойша, мехкарий,
Сан ирс, безам, сан сикъерам—мехкарий!

* * *

Б'аьргийн сийна це,
Хаза маьлхан де,
Хьоьжуш беттасе
Буйса ер ю-те?

Хьаннаш, хин басеш
таьлна боданехь.
Со цхьаь хилла-кха
тховса г'уданехь.

Яц я эшараш —
уьш д'айийшина.
Уьш а хилла-кх
ирсан хьешана.

Сан ирс б'аьргашкахь,
сенчу ц'ергахь дайн.
Царна и кхин к'ант,
гарехь, сол а тайн.

Б'аьргийн сийна це,
хьо, сан маьлхан де!
Хьоьжуш беттасе
буйса йовр ю-те?

Хьо кхин ган ца гуш,
ахь дош харидина,
Стиглахь беттаса
кхетар дицдина?

* * *

Вайша лулахь дехира,
Къайлах дог а дехира,
Хинца-м генахь еха хьо,
Йицъялаза лулахо.

Хъаьнга хъаьжна йовлу хьо?
Хъанна бохуш лела хьо? —
Суна-м мичахь йицло хьо,
Ши бӀаьрг Ӏаьржа лулахо.

Со, бӀаьрг тоьхна, дӀахьажарх,
Со, кӀадвелла, дӀавижарх,
БӀаьргаш дуьхьал лаьтта хьо,
Деган хъаша — лулахо.

ГӀоза лела, яха хьо,
Шаро шаре яха хьо,
Мел хаза а яр-кха хьо,
Оццул мерза лулахо!

* * *

Со шун марзо эцна вели-теша?
Вай, ирс-яӀ шу, хаза мехкарий!
Цкъа бен доцуш, хӀара дуьне хьешахь,
Шух ца волуш хила-х мегарий.

Халахета я ма хета хъайна,
Шен раж эцна зама дӀаяхнехь,
Ойла йина, дӀасахъаьжчахъана,
Ӏехалол хьо цхъаний хӀуманах.

ГӀелъели сан бӀаьргийн Ӏаьржа серло,
Чо дӀабуьйжи, хьийзаш, коьртара, —

Деган йовхо даим къона елош,
Вайн жималла лаьтташ елара.

Кхин гур вац со хаза велавелла,
Эхь-бехк лъоцуш, шуьга вистхуьлуш,
Воглу-воьдуш, юьхьца ций а велла,
Ала дашна хир ву ийзалуш.

Сан некъ хьаьдда йисте боьдуш лаьтта,
Шун некъ шуна хинца нисбелла, —
Гарж ма лойла шун и ойла атта,
Хюкху тайпа кийра базбелла!

Со дIагIор, сайн кIеззиг денош кхачо,
Там хуьлуш, я ца хуьлуш а кхин.
Кху дуьненахь шун марзонаш гинчо
Ойла йийр ю хазчу гиллакхийн.

Со шун марзо эцна вели-теша?
Вай, ирс-яI шу, хаза мехкарий,
Цкъа бен доцуш, хIара дуьне хьешахь,
Шух ца волуш хила-х мегарий...

КХОКХА

И цхьа кхокха билхира
Хьаннийн хотешкахь,
Гийла бала балхийра
Хазчу дешинашкахь:

«Безам бара ахь лехнарг,
Дог, сан дилха дог!
Оцул лууш ахь хьехнарг
Ас дарх, цо ца до.

Блаьста сенчу хъаннашкахь
Ойла хаза ю,
Кхайкхаречу зевнашкахь
Ерриг марзо ю.

Со сайн цленчу безаме
Мерза боьлура,
Иштта бацо цлазаме:
«Сан са!..» — олура.

Амма иза ца хили
Безам, марзо гуш,
Темабаьлла, длатили,
Кхечух лехалуш.

Безам бара ахь лехнарг,
Дог, сан дилха дог!
Онцул лууш ахь хьехнарг
Ас дарх, цо ца до».

Иштта гийла билхина
Хазчу дешнашкахь,
Длатий, бала балхийна,
Кхокха хъаннашкахь.

* * *

Вайшиннан безам а дла йисте кхечи,
Вайшиннан марзо а хан йоцуш кхачий.
Длае хьо,
Самукьне хьо йоблуш лела,
Со-м воьхлур хьо йоцчохь, сан деган эла.

Сан таьлна и ойла! — Гур яц и хьуна.
Ахь деган кьайленаш йотур ю хъанна?

Дlale хьо,
Самукъне хьо йоблуш лела,
Со-м воьлур я воьлхур, сан деган эла.

Хьан ирс ду жималла, хазалла муххе,
Хьегамца хlуьттура со хьуна юххе.
Дlale хьо,
Самукъне хьо йоблуш лела,
Со-м воьлур я воьлхур, сан дега эла.

Хазакхетар кхин хир дац, — и хаьа суна.
Дуьненан цатемаш ма гойла хьуна,
Жималлех йоккхает, хьо йоблуш лела,
Хан яьлла со-м воьлхур, сан деган эла.

Хьан бlаьргийн йовхоне со эсал кхийди.
Хир дац и кхин юха, ахь некъ дlакхеди.
Хlун дер ткъа?
Самукъне хьо йоблуш лела,
Хьо ца гуш со-м воьлхур, сан деган эла.

Ирс хила ца кхачош,
мел еха, хьуна,
Хьо ирсе юй хаар —
там хир бу суна.

Дlale хьо,
Самукъне хьо йоблуш лела,
Хьо хилар — хазакхетар, сан деган эла.

* * *

Мичахь кхиьна, мичахь лелла
Гин хьо суна тахана,
Бlаьргийн йовхо кхечо мелла,
Кхечо ойла дlаяьхьна?

Хаац суна, ахь ца дуьйцу,
Хьо длайоьрзуш хлоьгтина.
Амма хьох ас марзо оьцу,
Иштта кьайллах длахьаьжна.

Длагло ялий, ма гуо суна,
Дог ма дац сан шага-тлулг, —
Ишта а ювжам хуьлу цунна,
Клезиг хуьлу марзо лург.

ДАГЕ

1

Хьо делха-м ца доьлху, кийрара дилха дог,
Блаьстене сатесна, лаьне блаьрг тоьхча,
Хьоькхучу дорцана, хьайн ойла йоьхча?
Хьо делха-м ца доьлху, кийрара дилха дог?

Сан кийра балано хийлазза кхирзина,
Цхьаьа а хилла чов дла а ца йирзина.
И саннарг, алахьа, стагана дезадо?
Хьо делха-м ца доьлху, кийрара дилха дог?

Цхьа накьост вара сан, сайн сил а дукхавезна.
Вилхи со, и велла шийла кхаь схьахезна.
Хьо делха-м ца доьлху, кийрара дилха дог?
Лаьвжина, хьоу эккхал хьо цунна ма лезна.

Безаман марзоне са а ахь тийсина,
Эсалчу шина блаьрго мела хи тийсина,
Хьо делха-м ца доьлху, кийрара дилха дог? —
Таьйначу ойлано хьан са ма хьийзадо.

Нагахь кхин ценачу безамах хьо хьегахь.
Нагахь кхин чевнашна дерза хьо ца тигахь

Нагахь со накъостех дахаро д'авигахь,
Делха хьо, х'умма а дац, делха хьо, дилха дог.

II

Хьо-м доьлхург хиллера, кийрара дилха дог,
Хьо-м лаьвжарг хиллера, кийрара дилха дог,
Хьайна там ца хилча, кийрара дилха дог,
Хьюо холчух'лоьттича, кийрара дилха дог.

Дицделла хета хьо, кийрара дилха дог,
Жималло Iехийна, кийрара дилха дог,
Хьюо ирсо хьаьстича, кийрара дилха дог,
Ахь, доьлхур дац баьхна, кийрара дилха дог.

Тахана хан йолуш, кийрара дилха дог,
Хьюо ирсо д'атоттуш, кийрара дилха дог,
Харцоно хьюо морцуш, кийрара дилха дог,
Хьо-м доьлхуш ма ду, сан кийрара дилха дог.

Хьо-м х'инца а жима дай, кийрара дилха дог,
Хьо-м ирсо хьоьстур дай, кийрара дилха дог,
Харцо а-м оьшур яй, кийрара дилха дог,
Хьо-м делха хьалхе дай, кийрара дилха дог.

* * *

Зезагийн сагатло,
Зезагийн сахьаьвза,
Цаьрга а некъ бало,
Царна а вон девза.
Шелделла и денош
Дахкарлахь д'лаоьхуш,
Бацала г'ла Iенош,
Гуьйрено Iа лотьхуш,

Лаьтта уьш г'елделла,
Б'аьстене сатесна,
Аьхка шаьш мел мелла
Тхи баьргех схьатесна.
Алахьа, г'ийла сурт,
Кхин хьуна ган дарий? —
Ахь малхе сатуьйсу,
Сатуьйсу хьайн дийне.
Гуьйренаш шелъелла,
Суьйренаш хьаьрчина,
Ма-хетта ирчалла —
Хьан дагна йочана.

ЦИЦИГ

Г'ийла ю б'аьргашкахь ойла,
Г'айг'ане хь'на и ла,
Яц х'инца цхьанххьа а г'ойла
Шийлачу буьйсанна д'ла.

Лацалац мекаре дахка,
Татанаш х'иллане ду,
Бодашлахь ц'ийнан юх охкуш,
Ца соцу эвхьаза дур.

Дин ца ло, зурма а локхуш,
К'еддачохь дижна шен лап,
Цхьамма т'е эсал куьг хьокхуш,
Сема и забаре хар.

Поттанаш х'иттина лерга,
Б'аьргашна са а ца го.
Лекха бо наха шайн маьнга,
Партъаьлла кхосса ца ло.

Хинца кхин цхъанне ца оьшуш,
Хоьржу цо неIарех неI,
ХIораммо, ворта а льцуш,
Даьккхина Iийжаме даI.

Яц хинца цхъанххъа а гIойла
Шийлачу буьйсанна дIа.
Гийла ю бIаьргашкахь ойла,
ГIайгIане хиьна и Iа.

МАСАРАН БАЛХАМ

Балхам беш хьийзара
Масар, ша лаьцча:
— ДIахецахъара ша!
ДIахецахъара!
Цхъаъа а вон дина
ОхIла ца хилча,
ДIахецахъара ша,
ДIахецахъара!

Эсалчу бацалахь
Зезагаш кхолуш,
БIаьргех хиш Iийдалуш
Маьлхан де кхолош,
Кийрара мерза са
Дацара кхоош,
Ши кIорни яра шен
Шех якхош, кхобуш.

Царна ша оьшур ю
Кхана, мацъелча,
Уьш хала хъаьвзар ю
Шийла кхаъ хезча.
Гелъелла, йилхина,
Хебна дIайижча,

Экха ду, моьттур ду,
Механ Iaь яьлча.

Зен-зулам ца хуьлуш
Уьш хене евр-те? —
Кхераме, хала ду
Са идо арахь. —
Шех яьлла йисича,
Царах хIун хир-те?
ДIахецахьара ша!
ДIахецахьара!

Iуьйренан тхи дожош,
Бацала йолий,
Ша дезаш хьоьжура
Дуьнене лоре.
Тешнабехк хили-кха,
Мицъелла, шена,
Къинхетам бац-теша
Ша лаьцначеран?

* * *

Iахар, бигна, бажа хецна,
Гена боккхуш уллора,
Цуьнан нана, схьа а лаьцна,
Ирчу уьрсе йиллира.

Важа-м шена бежаш бара,
Дагахь хIума дацара,
ЧIогIа хаза дара арахь
Самукьнечу бацалахь.

Схьабеара, ловза лелхаш,
Эциа-эпце кхиссалуш,
Хьаьвзи тIаккха нана лобхуш,
Сени, меттах хьа ца луш.

Кхакха бара уыйтахь кхозуш,
Цунна уллохь жижган чалх...
Боллу цуьнан кийра кхорзуш,
Гийла Iаьвжи стиглахь малх.

Бобхна, иза хьаьжна Iара
Оцу кьизчу балера:
«ХIара хир дуй хиьнехьара,
Со ма хьох ца болура?..»

Ойла хьаьдда боде йоьдуш,
ДогIа санна малхера,
Доккха-даккхий бIаьрхиш ледаш,
Мохь а аьлла, билхира.

ХЬАННИЙН БЕЛХАР

Хаза хьаннаш, сийна ирзеш,
Кхайкхаречу зевнашца
Маьлхан зIаьнарш лаятта хьоьрсуш
ГIаш ду ловзуш меллаша.

ЦIа до чохь Iан, кор-неI — муххе,
Чу у туху, нисдина,
Йожо дела дечиг, тухий,
Шен ницкъ ма-ббу ластийна.

Амма эрна мел до хьекхарш,
Ойла ян кхин ца хиьнехь,
БIаьста, эсал зазахь екхаш,
Хьун схьа некъе тIееснехь.

Муха хир-те жимма дехьа
ХIара маьлхан сийна де?
Собар дехьа, накъост, делхьа,
Хьайн диг хьайгахь сацадай.

И, мохъ олий, йоълху хьуна,
Доълху цуьнан ИндагIа,
БIаьргех долу бIаьрхи санна,
Хьавзий, доьду мела гIа.

Я, хьуо дийриг дина ваьлча,
ДIасахьажа билгала:
Адам санна, цхьа стаг велча,
Хьун тIегоргло белхарга.

ДIатоб тIаккха массо хьоза
Оцу вочу эшамехь.
Дара кхузахь хIинца хаза,
ХIинца — шийла, Iовжаме.

ЦIа до чохь Iан, кор-неI — муххе,
Чу у туху, нисдина,
Иожо дела дечиг, тухий,
Шен ницкъ ма-ббу ластийна.

Вон ца гур-кха кхидIа дехьахь
ХIара маьлхан сийна де.
Собар делахь, накъост, делхьа,
Хьайн диг хьайгахь сацадай.

* * *

М. С.

Хаза вара кхин ца хиллал,
Горга корта хьийзина...
Дара хьоьгахь хаза гIиллакх,
Ала дош а марзонна.

Сийна аьхке хIетахь къаьсттий
ЧIорIа Iаьткъаш хуьлура.

Вайша цхьаьна дла хи йистехь
Дийнахь сарралц хьелора.

Можа гуьйре акхтаргашца,
Гла дладожош, лестира.
Хьо длавайна хин тулгешца,
Кертахь тезет хлоьттира.

Амма суна-м кхечу суьртехь
Денош дуьхьал лаьттара:
Велавелла дла хи йистехь
Хьо гуш санна хетара.

* * *

Исаев Масхьуде

Хьо длаваха...
Сихо йин ахь...
Кога, тема длатили,
Уьдуш санна беран хенахь, —
Сацо стаг а ца хили.

ХIун хилла-те, оццул Iийжаш,
Хьуна кийра хьавзинарг? —
Лаьтта хIинца баьллаш, тийжаш,
Генна тIаьхьа хьаьвсина.

Вайша-х, вовшийн дукхавезаш,
Хаза цхьаьна воглура. —
ХIинца вац хьо суна хезаш
Цхьаний, цхьаний агIора!

Кхин ца беттар бай тIехь когаш,
Велавелла самукъне,
Малхах терра ши бIаьрг богуш,
Шерийн хазчу гIушлакхехь.

И вайн ловзарш, сийна аре
Хено гена-гена йин,
Хьаьдда, едда, вина хьере,
Лелла некъаш дIашардин.

Дара хьобгахь хаза гIллакх,
Цкъа мукъне а хьо ца Iийн:
Даим суна хьалха хилла,
Валарна а хьалхе йин.

ЮХА А...

Юха а гуьйре ю,
Юха а шеллуш ю,
Юха а мархашкахь
ГIаргIулеш йоблхуш ю.

Юха а хан-зама
Ца соьцуш йобдуш ю,
Юха а вайн корехь
Буйсанаш йоблуш ю.

Йоблуш ю мохаца,
ДоIанца тийжаш ю,
Хорам беш легашкахь,
Вайн дагна Iийжаш ю.

Юха а, Iа доьлла,
Сийна дарц ловзур ду,
Iаннашкахь къемат-де
Хьаннашна хезар ду.

Юха а бIаьстено
Де серладоккхур ду,
Шен хаза зов-иллеш
Мохь тоьхнна декор ду.

ЧУЛАЦАМ

ЮККЪЕРА АЗИ

Ленинан куьг	4
Бакун 26 комиссар	5
Росси	7
«Хіорда йисте хиьна...»	8
«Діаели коьрте хьийза ойла...»	9
«Буйнна-буйннал седарчий...»	11
«Саца, малх, хьо стиглахь...»	11
«Арс техка бацалахь...»	12
«Хенан хьесап — кхечу суьртехь...»	13
«Хіун ца до вай безамна...»	14
«Со цецвуйлу кху говзаллех...»	15
«Хавий хьуна, Фирдоуси...»	16
«Малх бу хіара гіамарш, можа...»	17
«Хатта хьайна Саадига...»	18

СИНТЕМЗА ИРС

«Гіор со хьаннийн аьрцнашка...»	20
«Вайна арахь маллуш лаьтта...»	20
«Йилхира ціен біаьсте, малх лєчкьа баьлла...»	21
«Діахьажий, ладогла, ладогла хіинца...»	21
«Малх сирла боьлуш бу...»	22
Со тахана хьалхе гіаьтти	23
«Стигал малхо ловзайо...»	24
«Цхьа а дац сан ойла кьуьйлуш...»	25
«Кху дуьнене дагца Ієбаш...»	25
«Хаза буьйса, хаза йиш...»	26

Къовзанан Јома тѣхъ	27
Пише Маржане	28
«Малх схъакхеташ, и дѣбузуш дуьне ду...»	30
«Малх лахбелла боьду...»	30
«Хаза хуьлу, нуьре лестий...»	31
«Дуьне — сийна самукъа...»	32
«Маьлхе, хаза, екхна стигал...»	33
«Екар, екар хьо, сан йиш...»	34
«Ма хаза яр-кха сийна бѣаьсте...»	34
«Гѣа-буц а мархалло, мархалло зезаг...»	35
«Лойша эсал мох...»	36
«Со тахана мерза Ийина...»	37
«Ма ца Ийин хьо, сан дог, мегаш...»	37
«Шеме ю-кх хьо, Нохчийчов...»	38
Латта	39
Мехкарий	45
9-чу Майна	46
Къонахашка	47
«Јалла хъайна некъаш мел ду...»	48
«Генахъ хеза нохчийн йиш...»	49
«Мох бели...»	50
Чурт	51
«Бѣаьсте хир ю, — бѣаьсте, бѣаьсте!...»	53
Винчу махке	53
«Со-м хъан варий, Нохчийчов...»	56
Хедижате	57
«ЭхI, ма лахка говраш чехка...»	58
«Зезаг хьоьстуш зарзар ю...»	58
«ХIай йоI, делхъа, собар де...»	59
«Ахъ эли, безамна безам бу, аьлла...»	59
«Безам, безам, хьо стен хъекъий?...»	60
«Диц ца делла, дицлур дац и...»	61
Мехкаршка	61
«Бѣаьргийн сийна цѣе...»	63
«Вайша лулахъ дехира...»	64
«Со шун марзо эцна вели-теша?...»	64

Кхокха	65
«Вайшиннан безам а дІа йисте кхечи...»	66
«Мичахь кхиъна, мичахь лелла...»	67
Даге	68
«Зезагийи сагатло»...	69
Цициг	70
Масаран балхам	71
«Іахар, бигна, бажа хецна...»	72
Хъаннийн белхар	73
«Хаза вара кхин ца хиллал...»	74
«Хьо дІаваха...»	76
Юха а	76

Саид Асламбекович Гацаев

РАДОСТЬ

(Стихи на чеченском языке)

ИБ № 628

Редактор А. Д. Осмаев
Худ. редактор М. Б. Магомаев
Техн. редактор А. Н. Поздняков
Корректор З. М. Шамурзаева

Сдано в набор 12.III 1981 г. Подписано к печати 6.V 1981 г.

СФ05174. Формат 70х90 1/32. Бумага тип. № 1

Гарнитура литературная. Печать высокая. Объем 2,5 п. л.

Усл. л. 2,92. Уч.-изд. л. 3,13. Тираж 2000. Заказ № 2555.

Цена 35 коп.

Чечено-Ингушское книжное издательство
Управления по делам издательств, полиграфии
и книжной торговли
Совета Министров ЧИАССР,
364903, Грозный, пр. Ленина, 9

Типография им. И. Н. Заболотного
Управления по делам издательств, полиграфии
и книжной торговли
Совета Министров ЧИАССР,
364021, Грозный, ул. Интернациональная, 12/33